

Mezei Péter*

A KÍNAI SZERZŐI JOG FEJLŐDÉSE – I. RÉSZ

Az országok kiszámítható gazdasági és társadalmi/kulturális fejlődésének egyik előfeltétele a szerzői jog kiegyensúlyozott (jogosulti és társadalmi igényeket egyaránt figyelembe vevő) szabályozása. Ennek számos módja ismert a világban. Hagyományosan az angolszász típusú *copyright*- és a kontinentális európai szerzői jogi (a francia *droit d'auteur* és a német *Urheberrecht*) rendszereket szokás a vizsgálat középpontjába állítani. Ezek mellett a nemzetközi és összehasonlító elemzésekben, Magyarországon pedig különösen, eltörpül a távolkeleti országok – különösen Kína – szerzői jogi berendezkedésének az ismertetése.

Ez – részben nyelvi okokból – érthető és indokolt. Alább látni fogjuk, hogy a kínai szerzői jognak nem ismert „klasszikus” változata, e jogterület a modern kor szülötte. (Mondhatnánk, hogy nincs szinte semmilyen jogtörténeti hagyománya.) S mivel a szerzői jog hagyományosan „nyugati találmány”, így az összehasonlító elemzésekben csak másodlagos szerep juthat a távol-keleti országoknak. Semmi esetre sem következik ebből, hogy ne lenne indokolt megismerni, milyen okokból, milyen elvek és előírások mentén szabályozza Kína a szerzői jogokat, illetve hogy azok milyen szervezeti keretek között és milyen akadályok mellett érvényesülnek (vagy épp nem érvényesülnek).

E kutatás egyik kiindulópontja, hogy a *kínai szerzői jog más, mint a nyugati*, mind logikájában (kiindulópontjában és végcéljában egyaránt), mind egyes rendelkezéseiben. Ez elsődlegesen a kínai etikának, valamint a politikai berendezkedésnek köszönhető egyedi jogfelfogással magyarázható, amelyek (legalább vázlatos) ismerete nélkül a modern kínai jog sem érthető meg. Willam P. Alford három okkal magyarázta a modern kínai szellemi tulajdonvédelem másságát. Egyrészt azzal, hogy Kínában nem létezett a nyugati szellemi tulajdonvédelemhez hasonló koncepció az elmúlt néhány évtizedet megelőzően. (Mint látni fogjuk, valamennyi, a könyvekkel kapcsolatos szabály inkább az állami ellenőrzés megerősítését/fenntartását célozta, semmint az alkotók védelmét.) Másrészt azzal, hogy amikor a nyugati minták mentén kívánt az utolsó kínai császári dinasztia, illetve később a Kuomintang szellemi tulajdonvédelmi reformokat bevezetni, nem vették figyelembe a mindenkori kínai társadalmi berendezkedést. Harmadrészt a modern szellemi tulajdonvédelmi szabályok

* Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi Intézet, címzetes egyetemi docens (dosentti), University of Turku. E-mail cím: mezei@juris.u-szeged.hu. A tanulmány keretében a kínai szavak írásmódjának két változata is megjelenik. Az irodalmi források szerzőinek a neve a megjelenés szerinti formában került feltüntetésre. Ezzel ellentétben a történelmi nevek (császárok, kortárs személyek és dinasztiák neve) és néhány további kínai kifejezés az egyszerű magyar írásmód szerint kerültek megjelölésre.

sem képesek megtalálni az egyensúlyt a nyugati és a hagyományos kínai értékek között, ami különösen a jogérvényesítés területén válik szembetűnővé.¹ A szerzői joggal kapcsolatos kínai gondolkodás legékeesebb példáját az a jogvita adhatja, amelyben egy kínai professzor, Zhang Xinmin – bocsánatkérésen és a jogsértés abbahagyásán túl – mindössze jelképes, 1 jüan kártérítést kért a tanulmányát plagizáló professzortársától.²

A kutatás másik hipotézise, hogy *a világ egyik vezető gazdasági nagyhatalmának a szerzői joga nem élhet jogi vákuumban*, közelednie kell a mélyebb történeti hagyományokkal rendelkező és nyilvánvalóan erősebb nemzetközi, különösen európai és észak-amerikai szerzői jogi gyakorlathoz. Ezt Kínában az időszakos, rendre visszatérő, külső – hagyományosan amerikai³ – nyomásra előidézett, kontinentális európai hagyományokat, illetve a multilaterális egyezményeken alapuló mintákat követő szerzői jogi jogalkotás és az inkább amerikai mintát követő bírói aktivizmus biztosíthatja.

Mindezeknek megfelelően a jelen tanulmány azt a célt tűzte ki maga elé, hogy átfogó jelleggel – a hagyományos etika felvillantása mellett – ismertesse a szerzői jog fejlődését, hatályos rendszerét, joggyakorlatát, a jogérvényesítés nehézségeit, a digitális szerzői jogot és a nemzetközi kereskedelmi kihívásokat a Kínai Népköztársaság vonatkozásában.

1. A kínai etika avagy az „izmusok”

A jog és a társadalom viszonyát az idők során több irányzat (több mint száz filozófiai iskola) befolyásolta Kínában, amelyeket Helmut von Glasenapp általában véve a kínai univerzizmus névvel illetett. Összességében – a magyar nyelvben is – majdnem minden esetben az „izmus” szótaggal végződő felfogások képezik a gerincét annak a gondolatiságnak, amely a kínai társadalom elmúlt közel három évezredét áthatotta, s melyek ismerete nélkül a mai Kína jogát sem lehetne megérteni. Az alábbiakban tekintsük át nagyon röviden a főbb „izmusokat”.⁴

A többek által mondabeli alaknak tartott Lao-ce (i. e. 604–517) nevével fémjelezhető taoizmus szerint az egész univerzumot egy alapvető elv, a „tao” („az út”) irányítja. Amennyiben az emberek követik ezt az utat (a természet útját), minden rendben lesz a világban, s az spontán fogja önmagát irányítani. A taoizmus az egyéb természetközpontú nézetekhez hasonlóan a „nem cselekvést” hirdeti, mondván: „ha nem teszel semmit, mindent teszel”.

¹ William P. Alford: *To Steal a Book is an Elegant Offense – Intellectual Property Law in Chinese Civilization*, Stanford University Press, Stanford, 1995, p. 3.

² Guan H. Tang: *Copyright and the Public Interest in China*. Edward Elgar, Cheltenham, 2011, p. 151–152.

³ Peter K. Yu: *The Confucian Challenge to Intellectual Property Reforms*. In: *The Rise of China and Other Middle Intellectual Property Powers*, Occasional Papers in Intellectual Property Law, Number 8, 2013, p. 8.

⁴ A kínai etika főbb irányzatai vonatkozásában lásd: *Helmuth von Glasenapp: Az öt világvallás*, Gondolat, Budapest, 1984, p. 141–218.; *Tang*: i. m. (2), p. 14–18.; *Henry Kissinger: Kínáról*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2014, p. 31–34.

Lao-ce szerint a végső cél „az örökkévalóságban való szemlélődő elmélyedés”, ezzel együtt a mértékletesség és a vágynélküliség. Egy ilyen felfogásban minden emberi cselekvés, beleértve a jogot is, a fennálló rend megbontását jelenti, ezért rossz.

A taoizmus által hirdetett inaktív étellel ellentétben a konfucianus etika szerint az emberek és az istenségek, az ég és a föld, az élő és élettelen környezet egyaránt részei egy egységes, harmonikus világmindenségnek, létezik egy kozmikus rend, amely „az ég, a föld és az emberek között kölcsönhatást teremt”. Az embernek minden cselekvésével és gondolatával arra kell törekednie, hogy megtalálja az összhangot önmaga és a természet, illetve önmaga és embertársai között.

Konfuciusz (i. e. 551–479) úgy vélte, hogy az ember és a természet világa egymástól eltérő módon működik: az emberek életét a tao helyett a közösség által kidolgozott rítusok („li”) vezérlik (gyermeki tisztelet, hierarchikus felettesnek való alávetettség, túlzások és lázadások tilalma), melyeknek a középpontjában az illem, az erkölcs áll. Ezen belül öt alapviszony létezik: az apa és fia, a férj és feleség, az idősebb és fiatalabb testvér közötti családi kapcsolat, az uralkodó és az alárendelt közötti társadalmi kapcsolat, végül a barát és barát közötti személyes kapcsolat. Konfuciusz egyik legismertebb követője, Meng-ce (latinul Mencius) szerint az apa és fia között a szeretetnek, a férj és feleség között az egymás iránti kötelesség tudásának, az idősebb és fiatalabb testvér között a kor tiszteletének, az uralkodó és az alárendelt között az igazságosságnak, a barát és barát között pedig az őszinteségnek kell dominálnia.

Egy ilyen rendszerben az egyes emberek között felmerülő vitákat a jog helyett az erkölcs és a kölcsönös tisztelet jegyében, a közösség valamennyi tagjának az aktív részvétele mellett, békéltetés útján kellett megoldani annak érdekében, hogy a harmónia meg ne bomoljon.

A kínai fejedelmek közti háborúk hatására, melyet „harcoló királyságok” korának neveztek (i. e. 481–221), az i. e. 3. század végén a legalista irányzat vált meghatározóvá, aminek legismertebb képviselője Han Fei-cse és Li Si volt.

A „törvénytudók iskolája” egyetértett azzal a konfucianus gondolattal, hogy a világ és a természet alapvetően elkülöníthető szabályok szerint működik, úgy vélték azonban, hogy az átlagos ember nem képes maga megtalálni a taot. A rítusok helyett írásba foglalt, szigorú és kiszámítható törvények és rendeletek („fa”) kibocsátásával, súlyos büntetések kilátásba helyezésével látták elképzelhetőnek a társadalom helyes útra terelését. E szabályokat mindenkinek ismernie, a hivatalnokoknak pedig alkalmazniuk kellett. Abban is újat hozott ez az irányzat, hogy a törvény előtt mindenkit egyenlőnek tekintett, legyen az nemes úr vagy egyszerű ember.

Úgy tűnt, hogy a fejedelmek küzdelméből i. e. 221-ben győztesen kikerülő Csin császár által (aki Si huangtinak, vagyis „legfelső fenséges Isteni, Úr és Császárnak” nevezte magát) drákói szigorral megalkotott törvények, a centrális közigazgatás, a konfucianus tanokat vallók üldöztetése és könyveik megsemmisítése a legalisták győzelmét jelenti. Az újonnan fellángoló csatározások hatására azonban a hatalmat i. e. 206-ban a Han-dinasztia ragadta

magához, amelynek tagjai Konfuciusz tanait nagy becsben tartották, s ehhez tértek vissza uralkodásuk alatt.⁵

Az i. sz. 1–2. századtól kezdve a buddhizmus ugyancsak komoly jelentőségre tett szert Kínában. A buddhista tanok tagadták az állam jogának („wang-fa”, vagyis a király jogának) a létezését. Ezzel együtt elutasították a király mindenekfeletti állását. A buddhizmus szerint ugyanis minden ember, köztük a királyok is, Buddha fiai, s csak neki tartoznak hűséggel.⁶

2. Állami ellenőrzés kontra szerzői jog

Az imént ismertetett történeti/etikai háttér is világossá teheti, hogy a kínai jogfelfogás eltér a nyugati hagyományoktól. Ez különösen igaz a szellemi tulajdon-védelemre, ami Európában is csak 3–5 évszázaddal ezelőtt született meg. Épp ezért, amikor a szerzői jog által hagyományosan védett tartalmak – eredendően a nyomtatott könyvek – kínai szabályozásának első nyomait keressük, érzékelhetően más hangsúlyokra lehelünk a korai forrásokban.

A nyomtatás a négy nagy kínai találmány egyike (a puskapor, a papír és az iránytű mellett). A könyveknek és az alkotóknak azonban két évezreden keresztül cudar volt a sorsuk Kínában. A birodalmat megalapozó Csin császár korára tehető az első ismert könyvégetés,⁷ majd a klasszikus művek többszörözését – Konfuciusz kivételével – az ezt követő Handinasztia (i. e. 206 – i. sz. 220) is tiltotta. Az első cenzúratörvény 300-ra tehető.⁸ Egyöntetű vélemények szerint mindezek célja a birodalom egységének a biztosítása (a különvélemények elhallgattatása) volt,⁹ annak igazolása, hogy minden jog forrása az uralkodó.¹⁰

Biztosan tudható, hogy a könyvnyomtatást a Tang-dinasztia idején fedezték fel elsőként. Az eredeti fajtájában azonban az írásjegyek még nem voltak cserélhetőek, így a nyomtatás sokkal lassabban haladt, sokáig érdemben nem váltotta fel a kalligráfiát Kínában. Érdekes adalék, hogy Stein Aurél, a híres magyar származású világjáró 1907-ben Tunhuangban lelt rá a Gyémánt szútra kínai nyelvű nyomtatott példányára, amelyet Hsien tung császár uralkodásának kilencedik évében, 868. május 11-én nyomtattak. Sokáig ezt a kötetet tekin-

⁵ Helmuth von Glasenapp szerint „valószínű, hogy Konfuciusz iskolája nem tehetett volna szert oly nagy jelentőségre a kínai szellemi életben, ... ha a könyvégető Si huangti bukását követő reakció véletlenül nem épp Konfuciuszt tekintette volna a konzervatív körök nagy, reprezentatív államfilozófusának, és ha hátrahagyott műveinek gyűjteménye nem maradt volna fenn”. Lásd: *von Glasenapp*: i. m. (4), p. 174–175.

⁶ Bár a konfuciánus gondolkodás szerint a király elmozdítható, ha rosszul végzi feladatát, ám még itt is érvényesült a király feljebbvalósága az emberek felett, a legalisták pedig abszolutista beállítottságúak voltak.

⁷ *Tang*: i. m. (2), p. 19.; *Tianxiang He*: Copyright and Fan Productivity in China – A Cross-jurisdictional Perspective. Springer Nature Singapore, Singapore, 2017, p. 50.

⁸ Uo.

⁹ *Alford*: i. m. (1), p. 13.

¹⁰ *Tang*: i. m. (2), p. 15.

tették a legkorábbi nyomtatott emberi írásnak, mígnem 1966-ban Dél-Koreában egy olyan könyv került elő, amit Hszüan Cung császár uralkodása alatt (712–756 között) adtak ki.¹¹

A könyvnyomtatás rövid időn belül újabb császári szabályok elfogadását szülte. Ven-cung császár 835-ös ediktumában betiltotta a naptárak és évkönyvek engedély nélküli utánnomását, amelyek jóslásra lettek volna használhatók. E dél-nyugati országrészben nyomtatott anyagok tilalma a császár azon félelmén alapult, hogy segítségükkel nemcsak a jó hírek, de a császárság bukása is megjósolható lett volna.¹²

A Szung-dinasztia (960–1279) alatt – a császárság oktatásért felelős kollégiuma és magánzemélyek által folytatott – a nyomtatás elterjedése mellett az írás-olvasás képessége is megerősödött. (Ezt ugyancsak erősítette a tény, hogy eddigre sikerült megalkotni a cserélhető írásjegyekkel működő nyomdagépet.) Annak esélyét, hogy ezek nyomán – a későbbi európaihoz hasonló – irodalom és könyvpiac születhessen meg, Csen-cung császár 1009-es rendeletével tudatosan eljászotta. A nemkívánatos írások megjelenésének megakadályozása érdekében ugyanis a publikációt megelőző ellenőrzés és regisztráció céljából a kéziratok leadását tette kötelezővé mindenki számára. A szabályok tudatos megszegőivel szemben a botütéstől a száműzetésig terjedő büntetések kiszabását rendelte el a császár. Ugyanakkor a rendelet kizárólag a hatalom számára elfogadhatatlan gondolatok terjesztését akadályozta meg, sőt, ezen időszakban számos könyvben elhelyezésre kerültek a modern szerzői jogi nyilatkozatokhoz hasonló jogfenntartások. Mindezekből azonban nem következett, hogy az állam magánjogi eszközöket biztosított volna a kiadónak vagy a szerzőnek az írások engedély nélküli utánnomásával szemben.¹³

Az írások állami ellenőrzése aztán a Ming- (1368–1644) és a Csing-dinasztia (1644–1911) ideje alatt tovább erősödött. Utóbbi esetén 1772-ben Csien-lung császár elrendelte egy egységes birodalmi könyvtár felállítását. E folyamat részeként országszerte összegyűjtötték és lemásolták a ritka kéziratokat, azonban kb. 2400 egyedi alkotást megsemmisítettek, és további 400–500 könyv tartalmát megváltoztatták. 1778-tól pedig a kötetek megjelenését ismét előzetes jóváhagyástól tették függővé.¹⁴

Jogosan vetette fel Alford, hogy a könyvnyomtatással kapcsolatos valamennyi, fent ismertetett szabály és tett az adott császári hatalom fenntartását célozta, és nem segítette elő az alkotók védelmének a megteremtését. Pedig Kína hosszú évszázadokon keresztül a világ egyik vezető hatalma volt a tudományok és a kutatás területén, így elvileg semmi nem állhatott volna a könyvek tömeges nyomtatása útjába.¹⁵

A szerzői jog korai megjelenése mégis elmaradt. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy az olvasás még a 20. század elején is csak a kiváltságosok erénye volt – a társadalom alig 20%-a

¹¹ Uo., p. 65.

¹² Alford: i. m. (1), p. 13.

¹³ Uo., p. 13–14.; Tang: i. m. (2), p. 65.

¹⁴ Alford: i. m. (1), p. 14–15.

¹⁵ Uo., p. 17–19.

rendelkezett ezzel a képességgel. Ennél is fontosabb azonban a kínai társadalmi/politikai berendezkedés, amely a fentebb már említett „izmusok” mentén sosem az egyén, hanem a közösség elsődlegességét hangsúlyozta. Ezt „*konfuciánus dilemmának*” is nevezhetjük. Miközben ugyanis Konfuciusz a múlt és az elődök megismerésének kötelességét hirdette,¹⁶ elismerve, hogy minden tudás a közösségé,¹⁷ tanításainak az is része volt, hogy a bölcs öregek felelősséggel tartoztak a fiatal generációk erkölcsös neveltetése iránt, ami lehetővé és indokoltá tette az ismeretek megválogatott átadását. Alford meglátása szerint e két, részben ellentmondó körülmény abban feltétlenül hasonlóságot mutatott, hogy egyikük sem támogatta a szellemi termékek tulajdonjogi védelmét.¹⁸ Konfuciusz egyébként a hagyományok ápolását és átadását passzív helyett aktív – mondhatnánk, hogy alkotó, kreatív – magatartásnak tartotta, és így a régi bölcsességeknek nem a szó szerinti, hanem a transzformatív másolását hirdette.¹⁹

Harmadrészt pedig a császárok a „*konfuciánus dilemma*” két érdekoldala közül rendre az alattvalók erkölcsös viselkedésének biztosítását tartották fontosabbnak. Ennek köszönhetően rendszerszintű törekvések zajlottak az erkölcstelen tartalmak kiszűrésére.²⁰ Végső soron a császári hatalom abszolút jellege kizárta, hogy az uralkodó – politikai és erkölcsi – felfogásával ellentétes bármilyen vélemény dominánssá váljon. Így a nyomdászok, akik kereskedőként a társadalmi ranglétra alján helyezkedtek el, nem rendelkeztek semmilyen érdemi befolyással a vélemények szabad kinyilvánításának előmozdítása terén.²¹

A szellemi alkotások személyes jellegének megerősödését Kína premodern időszakában tovább nehezítették az olyan vélemények, amelyek szerint a művészetben csak egy helyes módszer létezik (még hozzá az elődök által kijárt út), így egy alkotó sem tartotta helytelennek (sőt kifejezetten elfogadta), ha az utódok az ő műveit másolták.²² Továbbá, ahogy arra Peter K. Yu is hivatkozott, a korai könyvek nyomtatása sok esetben buddhista ösztönzésből ered, amely vallási irányzat – egyébként hasonlóan a konfuciánus etikához – elvetette az egyéni tulajdon indokoltságát.²³

¹⁶ Konfuciusz híres mondása szerint: „én csak közvetítek, de nem alkotok újat. Megbízhatónak tartom és szeretem a régieket.” (Tőkei Ferenc fordítását lásd: <http://www.konfuciuszintezet.hu/index.php?menu=muveltsseg&almenu=12>.)

¹⁷ Daniel C. K. Chow: *The Legal System of the People's Republic of China in a Nutshell*, Third Edition. West Academic Publishing, St. Paul, 2015, p. 427–428.; *Chuan Feng, Leyton P. Nelson, Thomas W. Simon: China's Changing Legal System – Lawyers & Judges on Civil & Criminal Law*. Palgrave Macmillan, Houndmills, 2016, p. 122.

¹⁸ Alford: i. m. (1), p. 20.

¹⁹ Yu: i. m. (3), p. 6.; *Tianxiang He*: i. m. (7), p. 63–65.

²⁰ Alford: i. m. (1), p. 22–24.; *Tianxiang He*: i. m. (7), p. 51–53.

²¹ Uo., p. 53–54.

²² Alford: i. m. (1), p. 26–29.

²³ Yu: i. m. (3), p. 9.

Össességében tehát az, hogy a szerzői jog nem fejlődhetett ki Kínában, az ottani társadalmi berendezkedés európaiktól eltérő jellegének köszönhető. Vagyis az individualizmus és a kereskedelmi szemlélet – társulva Gutenberg betűszekrénybe illeszthető, mozgatható betűkkel működő nyomdagépével²⁴ – biztosította azt, hogy az újkorba lépő Európa eljuthasson az iparosodás és a társadalom olyan fokára, ahol törvényszerű volt az alkotók védelmének szabályozása. Ezzel ellentétben *Kína hűbéri berendezkedése és a császári autonómia korlátlanága kitarlott a 20. századig, az iparosodás – jócskán elmaradva – a 20. században lépte túl az agrártársadalom árnyékát, és az individualizmus még a 21. századba érve sem része a kínai mindennapoknak.*²⁵

3. A 19–20. század átmeneti reformjai

A szellemi tulajdon-védelem kínai hiátusát az országban a 18. századtól kereskedelmet folytató európai országok, majd később az Egyesült Államok is rendre szóvá tették. A visszaélések többsége ugyanakkor elsődlegesen iparjogvédelmi, különösen védjegyjogi területen volt megfigyelhető.²⁶ A szerzői jog szabályozásával kapcsolatos elvárásokat – az iparjogvédelmi formák mellett – elsőként az 1903-as amerikai–kínai szerződés fogalmazta meg.²⁷ Igaz, hogy a Csing-dinasztia végnapjaiban, 1910-ban elfogadásra került az ország első szerzői jogi törvénye, ám az az 1903-as szerződést egyáltalán nem ültette át a kínai jogba, a külföldi jogosultaknak semmiféle védelmet nem biztosított, ahogy a kínai alkotók részére is csak korlátozott jogokat deklarált.²⁸ A törvény ráadásul a császári hatalom 1911-es bukásával érvényét veszítette.

A szerzőijog-védelem helyzete az ezt követő átmeneti, polgárháborús időszakban sem sokat javult. Igaz, hogy már 1915-ben újabb szerzői jogi törvényt fogadtak el az országban, azonban visszhangtalan maradt e szabály. Nem meglepő módon a G. & C. Merriam kiadó is – híres Webster szótárának engedély nélküli kínai fordítása miatt 1923-ban indított perében – inkább az amerikai–kínai szerződésre alapította szerzői jogi és védjegyjogi igényeit. Az eljáró bíróság nem találta a szótárt a szerződés szerinti jogvédett műnek, ám elmarasztalta a kínai kiadót a Merriam védjegyéhez megszólalásig hasonló jelzés használata miatt. Végso soron a védjegy nélküli szótár a továbbiakban is értékesíthető maradt.²⁹ Működőképes szabályozás híján ugyanígy eredménytelennek bizonyultak a kínai szerzők által indított eljárások is.³⁰

²⁴ Ernst H. Gombrich: A művészet története. Gondolat, Budapest, 1974, p. 215.

²⁵ Vö.: Tianxiang He: i. m. (7), p. 54–55.

²⁶ Alford: i. m. (1), p. 30–36.

²⁷ Tianxiang He: i. m. (7), p. 53.

²⁸ Alford: i. m. (1), p. 42.

²⁹ Uo., p. 43.

³⁰ Vö.: uo., p. 44–45.

1928-ban, az immáron az országot irányító Kuomintang döntésére újabb szerzői jogi törvény született. Ennek mintájául a japán jogon keresztül beszivárgó német jog szolgált. A kínai szerzők abban az esetben részesültek jogvédelemben, ha könyvüket, zeneművüket, fényképüket, mintájukat, szobrukat és más technikai, irodalmi vagy művészeti alkotásukat a belügyminisztériumnál regisztrálták. Ez esetben személyhez fűződő és vagyoni jogokban részesültek *post mortem auctoris* 30 évre. Ezzel ellentétben a külföldi szerzők csak akkor részesültek védelemben, ha országuk – a reciprocitás elve alapján – elismerte a kínai szerzők jogvédelmét, és alkotásaik „hasznosak” voltak a kínaiak számára. A védelem így is csak 10 évre szólt. Jogsértés esetén bármely szerző fordulhatott a kínai bíróságokhoz kártérítés és ideiglenes intézkedés érdekében.³¹ A törvény érdemi gyakorlatáról csekély információ ismert, legfeljebb annyi, hogy rendkívül kevés ügy jutott a bírósági szakaszba.³² Egyhangú vélemények szerint az 1928-as törvény nem gyakorolt érdemi hatást a kínai jogfejlődésre és jogtudatosságra. Ennek egyrészt az az oka, hogy a Kuomintang – követve a sok évszázados császári gyakorlatot – a regisztrációs eljárást hatalma megszilárdítására és a különvélemények elhallgattatására használta.³³ Másrészt ebben az időszakban Kína 2000 megyéjének csak 10 százalékában volt bíróság, melyek száma 1946-ban is csupán 479-re rúgott; ráadásul a bírák sem rendelkeztek szellemi tulajdon-védelmi képzettséggel.³⁴ Ilyen körülmények között a kreatív alkotómunka nem virágozhatott.

A Kínai Népköztársaság 1949-es kikiáltása teljesen új korszakot nyitott az ország történetében – nem úgy a szerzői jog világában. A kommunista Kína szellemi alkotásokkal kapcsolatos felfogását Marxtól eredeztette, akinek gondolatai jelentős hasonlóságot mutattak Konfuciusz tanításaival. Eszerint egyrészt a szellemi javak a közösségé, melyeket mindenki csak továbbad; másrészt a vezetőréteg kötelessége ellenőrizni, milyen ismeretek kerülnek átadásra az új generáció számára.³⁵ E szellemiség mentén a kommunista vezetés szovjet mintára államilag ellenőrzött szerződések útján biztosította az intellektuális réteg hűségét. A mű típusa, terjedelme és a nyomtatott példányszám alapján részesültek díjazásban (gaofei) az alkotók,³⁶ ám a szerzői anyagi jogi szabályok semmilyen rögzítést nem nyertek.

Az 1957–1959-es jobboldaliak elleni kampány, az 1958–1960-as Nagy Gazdasági Ugrás, és az évtized végére tehető szakítás a Szovjetunióval mind azt segítette elő, hogy az alkotói réteg addig is csekély megbecsülése tovább romoljon.³⁷ A szerzői díjak összegét tovább csökkentették.³⁸ Az 1962-ben meghirdetett „osztályharc folytatása” program keretében pe-

³¹ Uo., p. 50–51.

³² Uo., p. 52.

³³ Uo., p. 51.; *Tianxiang He*: i. m. (7), p. 55.

³⁴ *Alford*: i. m. (1), p. 53–54.

³⁵ Uo., p. 55–56.

³⁶ Uo., p. 59–60.; *Tianxiang He*: i. m. (7), p. 56.

³⁷ E korszak értelmiségellenes környezetéről lásd: *Baracs Dénes*: *Kínai virágok – és mérgező gyomok*. Korkunk, 2010. január (<http://epa.oszk.hu/00400/00458/00157/index9494.html>).

³⁸ *Alford*: i. m. (1), p. 63.

dig a kapitalizmus melegágyának tartották e díjakat, s úgy vélték, hogy az alkotók a társadalom helyett saját fejlődésüket tartják előbbre valónak.³⁹ Végül a Mao hatalmának gyengülését érző vezetés által 1966-ban indított kulturális forradalom a szellemi világ legsötétebb időszakát hozta el Kínában. A régmúlttal való szakítás jegyében a kulturális forradalom elutasította Konfuciusz tanítását, olyannyira, hogy őt magát a tőke és a külföldi hatalmak megtestesítőjének nyilvánították.⁴⁰ A szellemi alkotások teljes elutasítását legjobban a kulturális forradalom híressé vált mondása tükrözi: „Szükség van-e arra, hogy az acélmunkás felvéssze a nevét a kötelessége teljesítése közben öntött acélbugára? Ha nem, akkor miért járna az értelmiséginek az a privilégium, hogy elhelyezze a nevét azon, amit létrehoz?”⁴¹

4. A kínai reformidőszak és a szerzői jog fejlődése a hatályos jogszabályig

Mao Ce-tung halálával – pontosabban a Négyek Bandájának 1978-as perével – új korszak kezdődött a Kínai Népköztársaságban. A Teng Hsziao-ping által vezetett reformkommunista irányzat felismerte, hogy Kína kizárólag akkor képes lépést tartani a gyorsuló világgal, ha szakít az addigi gyakorlattal, és – az agráriumot, az ipart, a tudományos kutatásokat és a hadsereget érintő – reformokba kezd. E reformokra nagy szükség is volt, hiszen az ország nagyon elszigetelődött a nemzetközi élettől a kulturális forradalom alatt. Ahogy Henry Kissinger jelezte: „Mao halálakor Amerika Kínával folytatott teljes kereskedelmének az értéke 336 millió dollárra rúgott, ami valamivel alacsonyabb volt, mint a Hondurasszal, s egytizede a Tajvannal folytatott kereskedelem értékének, mely utóbbi nagyjából Kína lakosságának 1,6 százalékával rendelkezett”⁴²

E fejleményeknek a szerzői jogra nézve ugyancsak komoly következményei voltak. A „kapuk kinyitása” után – különösen az Egyesült Államokkal 1979-ben kötött, a reciprocitás elvére épülő kereskedelmi megállapodás nyomán⁴³ – elengedhetlenné vált a modern szellemi tulajdon-védelmi szabályok megalkotása. A Kínai Népköztársaság 1982-es alkotmányának 20. és 47. cikke megeremtette a szellemi tulajdon-védelem alkotmányos alapjait. Ennek is köszönhetően a védjegy- és szabadalmi törvény viszonylag gyorsan megszületett (1982 és 1984), ám a szerzői jogi törvényre egészen 1990-ig várni kellett. 1979-ben az akkori propagandaminiszter elrendelte a törvény lehető leggyorsabb megírását.⁴⁴ Komoly ideoló-

³⁹ Uo., p. 61–62.

⁴⁰ *Tianxiang He*: i. m. (7), p. 58–59.

⁴¹ Idézi: *Alford*: i. m. (1), p. 65.; *Tianxiang He*: i. m. (7), p. 58.

⁴² *Kissinger*: i. m. (4), p. 353.

⁴³ *Chow*: i. m. (17), p. 430. E megállapodás tekinthető a Kínai Népköztársaság és a nyugati országok közötti első érdemi kapcsolatfelvételnek a szellemi tulajdon-védelem területén. Lásd: *Peter K. Yu*: From Pirates to Partners: Protecting Intellectual Property in China in the Twenty-first Century. *American University Law Review*, 50. k. 2000, p. 136.

⁴⁴ *Tianxiang He*: i. m. (7), p. 59.

giai viták kísérték azonban az előkészületeket, és 1979 és 1986 között – a korábbi szovjet modell mentén – továbbra is csak államilag ellenőrzött szerződések útján díjazták a szerzőket.⁴⁵ Az 1986-ban elfogadott polgári törvénykönyv 94. cikke aztán kifejezetten rögzítette, hogy az állampolgárok és cégek szerzői jogokkal (személyhez fűződő jogokkal, valamint díjazásra vonatkozó igénnyel egyaránt) rendelkeznek.⁴⁶

Innentől kezdve a szerzői jogokra alanyi jogként (és nem szerződésből eredő díjazásként) tekintettek, ám a szerzői jogosultak helyzete továbbra sem sokat változott. A részletszabályokat nem határozta meg a kódex. 1986–1991 között a kínai bíróságok alig több mint 500 ügyet tárgyaltak,⁴⁷ a kínai közigazgatási szervek pedig 400 további jogvitában jártak el.⁴⁸ Nem meglepő módon „fogyni kezdett a türelme” az Egyesült Államoknak, s végül az ország kereskedelmi főképviseelője az 1988-as *Special 301 Report* keretében a „kiemelten figyelemmel kísért” országok listájára („priority watch list”) helyezte Kínát.⁴⁹ A diplomáciai nyomás folytán a két ország 1989. május 19-én együttműködési megállapodást írt alá, melyben Kína (ismét) vállalta szellemi tulajdon-védelmi rendszerének erősítését, valamint a releváns nemzetközi egyezményekhez való csatlakozást.⁵⁰

Így nem maradt más választása Kínának, hogy ha fogcsikorgatva is, de elfogadja az első szerzői jogi törvényt is. E jogszabály végül – húsz (!) törvénytervezetet követően – 1990. szeptember 7-én került kihirdetésre, és a végrehajtási rendelettel együtt 1991. június 1-én lépett hatályba.⁵¹ Minden szempontból forradalminak tekinthető a jogalkotás, még akkor is, ha egészében véve elégtelennek bizonyult a jogosultak érdekvédelmére. Így a természetes személy alkotók mellett a munkaközösségek is a jogok gyakorlói lehettek, ami a gyakorlatban az utóbbiak megerősödését eredményezte az eredeti szerző(k) kárára. Másrészt a jogszabály tartalmazott egy olyan, nyitott végű kivételt, ami az állami szervek számára tette

⁴⁵ Alford: i. m. (1), p. 76–77; Tianxiang He: i. m. (7), p. 60.

⁴⁶ Alford: i. m. (1), p. 77; Tianxiang He: i. m. (7), p. 60.

⁴⁷ Egészen pontosan a szerzői jogi ügyek száma a következők szerint alakult: 100 (1986); 106 (1987); 171 (1988); 147 (1989); 112 (1990); 153 (1991). Lásd: Martin K. Dimitrov: Piracy and the State – The Politics of Intellectual Property Rights in China. Cambridge University Press, Cambridge, 2009, p. 105. A statisztikákból sajnos nem derül ki, hány eljárás indult a kínai polgári törvénykönyv elfogadása előtt és az első kínai szerzői jogi törvény hatályba lépése között.

⁴⁸ Alford: i. m. (1), p. 77.

⁴⁹ Chow: i. m. (17), p. 430.

⁵⁰ Peter K. Yu: The Middle Kingdom and the Intellectual Property World. Oregon Review of International Law, 13. évf. 2. sz., 2011, p. 218.; Chow: i. m. (17), p. 431. Ahogy ugyanakkor Alford cinikusan megjegyezte: az Egyesült Államok számára 1989 májusában is fontosabb volt a megállapodás megkötése, mint annak szemügyre vétele, hogy a kínai vezetés miként reagál az akkor már tartó Tienanmen téri reformtüntetésekre. Lásd: Alford: i. m. (1), p. 112. (Mint tudjuk: nem sokkal később a kommunista vezetés vérbe fojtotta a tüntetéseket.)

⁵¹ A törvény tartalmát illetően lásd: Marcel Schulze, Chao Xu: Das Urheberrecht in der Volksrepublik China. Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, Internationaler Teil, 1995. 7. sz., p. 548–551; Tang: i. m. (2), p. 67–70.

lehetővé, hogy bárkinek a művét szabadon felhasználhassák munkavégzésük során – tovább erodálva a szerzői jogokat. Harmadrészt, ha jelentősen enyhébb formában is, de tovább ért a gaofei rendszer, s így a szerzők vagyoni megbecsülésében továbbra is a központilag vezérelt szerződéses gyakorlat játszotta a központi szerepet. Negyedrészt a jogszabály kizárta a más jogszabályok által tiltott (például rendszeridegen vagy pornográf) művek szerzői jogi védelmét. Ötödrészt, a művek megjelentetéséhez előzetesen sorszámot kellett igényelni az államtól, ami érdemben a cenzúra eszközeként szolgált.⁵² Habár az új törvény lehetővé tette a bírósághoz fordulást és így a kártérítés/ideiglenes intézkedés igénylését is, a hangsúlyt az adminisztratív megoldásokra, valamint a bírságokra és a nyilvános bocsánatkérésre helyezte,⁵³ a büntetőjogi jogérvényesítést pedig nem tette lehetővé.⁵⁴ 1990-ben ráadásul az internet még világszerte csak gyerekcipőben járt,⁵⁵ így sokáig az is kérdéses lehetett, hogy szerzői jogi védelemre tarthatnak-e igényt az online térben megosztott tartalmak.⁵⁶

Három nappal a fenti törvény elfogadását követően külön rendelet született a számítógépes programok védelméről, valamint intézkedés a szoftverek regisztrációjáról. Hasonlóan az általános szerzői jogi szabályokhoz, a szoftverek jogvédelme is ködösre sikerült. Nem került meghatározásra, hogy a szoftvert irodalmi műként védi-e a rendelet, elmaradt annak tisztázása, mikor történik az első nyilvánosságra hozatal, az állami szervek szabadon felhasználhatták a programokat közfeladataik ellátása során. A rendelet továbbá megtiltotta, hogy a kínai jogosultak külföldieknek felhasználási engedélyt adjanak a szoftverekre nézve, valamint a 1991. június 4-ei hatálybalépését megelőzően közzétett szoftvereket végső soron a közkinccs részének nyilvánította. Sőt, a bírósági és adminisztratív jogérvényesítés előfeltétele az elektronikai-ipari minisztériumnál történő regisztráció volt. Ennek részeként pedig a jogosult köteles volt a szoftverrel kapcsolatos adatszolgáltatásra (gyakorlatilag a forráskód átadására).⁵⁷

Az első szerzői jogi törvény a súlyos (anyagi jogi) hibái mellett semmiféle változást nem volt képes előidézni a tudatos tartalomfogyasztást illetően. A külföldi újságcikkek és a külföldi irodalom tömeges fordítása, valamint a belföldi jogosultak jogainak a sérelme is a mindennapok része maradt.⁵⁸ Ez a „kínai kalóztársadalom” indokolta, hogy az Egyesült Államok – a szerinte „túl csekély és túl kései” szabályok miatt⁵⁹ – újabb (immáron vámjogi)

⁵² *Alford*: i. m. (1), p. 78–79.

⁵³ Uo., p. 80.

⁵⁴ *Xie Huijia*: Empirical Research on Criminal Copyright Infringement in China. *Queen Mary Journal of Intellectual Property*, 2018. 1. sz., p. 37.

⁵⁵ Az első kínai webszervert csak 1994-ben állították üzembe. Lásd: *Tang*: i. m. (2), p. 30.

⁵⁶ Az első ezzel kapcsolatos bírósági ítéletek csak 1999-ben születtek, és pozitív választ adtak a kérdésre. Lásd: Uo., p. 80–83.

⁵⁷ A rendelet tartalmát illetően lásd: *Stanton J. Lovenworth, Kurt P. Dittrich*: Urheberrechtsschutz für Computer-Software in China. *Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, Internationaler Teil*, 1996. 1. sz., p. 32–38.; *Alford*: i. m. (1), p. 80–81.

⁵⁸ Uo., p. 86. és 88–89.

⁵⁹ *Yu*: i. m. (50), p. 219.

fenyegetéssel élt a kínai vezetés felé. A vita a két ország – 1992. január 17-én aláírt – második együttműködési megállapodásának az elfogadásához vezetett, amiben Kína további ígéreteket tett a rendszer javítása érdekében.⁶⁰

A nemzetközi tagságokon felül a megállapodás semmilyen belső változást nem hozott, így 1994–1996-ban (az alábbiakban ismertetésre kerülő „kereskedelmi háborúhoz” nagyon hasonló) újabb diplomáciai csörte zajlott a két ország között. A kölcsönös vámszigorítások patthelyzetet szültek, amelyet az Egyesült Államok Kína WTO-csatlakozására vonatkozó blokkolása követett. A WTO-tagság elmaradása (akár csak súlyos késedelme is) olyan ár lett volna, amelyet nem vállalhatott a kínai vezetés, s végül 1996-ban újabb megállapodást kötött a két fél.⁶¹ Ennek nyomán felgyorsult az egyébként már 1993 óta tartó (ámbátor nagyon lassan csordogáló) reformfolyamat. A módosításokat egyébként – a diplomáciai csatáktól függetlenül is – szükségessé tette, hogy az ország 1992-ben csatlakozott a Berni Uniós Egyezményhez⁶² és az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezményhez, 1993-ban pedig a Genfi Egyezményhez. Végző soron a remélt – és 2001. december 11-én megvalósult – WTO-csatlakozás miatt a TRIPS-megállapodásnak is meg kellett felelni.

Elemzők hangsúlyozták, hogy a 2001. októberi törvénymódosítás három fő jogpolitikai célt szolgált. Ezek egyrészt a jogosultak és a felhasználók közötti viszonyrendszer pontosítása, előmozdítva az alkotókedv erősítését, a tartalmak hatékony terjesztését és a visszaélések visszaszorítását, másrészt a belföldi és külföldi jogosultak jogvédelmének a nemzetközi normákkal való összhangba hozatala,⁶³ harmadrészt az új technológiai kihívásoknak való megfelelés.⁶⁴ Ennek megfelelően a törvénymódosítás pontosította a nyilvánosságra hozatal fogalmát; a kifejezéseket oltalmazta (az ötleteket nem); az alkalmazott művészet is védelemben részesült, akárcsak gyűjteményes műként az adatbázisok; tiszvagyoni jogot különböztetett meg;⁶⁵ a tankönyvek oktatási célú felhasználása esetén díjigényre szorította a jogosultak szerzői jogát; a vagyoni jogok átruházását lehetővé tette; törvényi szintre emelte a közös

⁶⁰ *Alford*: i. m. (1), p. 113–116; *Yu*: i. m. (50), p. 219–220; *Chow*: i. m. (17), p. 431.

⁶¹ *Yu*: i. m. (50), p. 220–221.; *Chow*: i. m. (17), p. 431–432.

⁶² A csatlakozásról és a végrehajtásról szóló rendelet részleteiről lásd: *Gao Linghan*: Rules for the Implementation of the Berne Convention in the People's Republic of China. IIC – The International Review of Intellectual Property and Competition Law, 1993. 3. sz., p. 475–481.

⁶³ A jogérvényesítés 2001-es állapotáról lásd: *Liu Xiaohai*: Enforcement of Intellectual Property Rights in the People's Republic of China. IIC – The International Review of Intellectual Property and Competition Law, 2001. 2. sz. p. 141–161.

⁶⁴ *Guo Shoukang*: New Chinese Copyright Act. IIC – The International Review of Intellectual Property and Competition Law, 2000. 5. sz., p. 526–527.

⁶⁵ Az első bírósági ítélet, amely a 2001-es módosítás nyomán az engedély nélküli internetes nyilvánossághoz közvetítést jogellenesnek nyilvánította, Chen Xianglang jogászprofesszor három tankönyvének könyvtári digitalizálásával és elérhetővé tételével függött össze. A bíróság helyt adott a professzor követelésének, ám az igényelt kártérítésnek – a könyvtár közfunkciójára is tekintettel – csupán a töredékét (80 000 jüant) ítélte meg. Lásd: *Tang*: i. m. (2), p. 83–84.

jogkezelés intézményét; lehetővé tette az ideiglenes intézkedések alkalmazását; előírta a kártérítés összegének felső határát (500 000 CNY); lehetővé tette a jogellenes műpéldányok közigazgatási szervek általi lefoglalását.⁶⁶ A remélt TRIPS-tagságra tekintettel bevezetésre került a bérleti jog, az adatbázis-védelem és a háromlépcsős teszt, a korábbi szoftverrendelet módosítása nyomán törlésre került a programok kötelező regisztrációja, pontosítást nyertek az előadóművészek és a hangfelvétel-előállítók jogai, körülhatárolták a kényszerengedélyeket, és – különösen – szélesítésre kerültek a jogérvényesítési eszközök.⁶⁷

⁶⁶ *Guo*: i. m. (64), p. 527–529.

⁶⁷ A jogszabály tartalmát illetően lásd: *Guo Shoukang, Zuo Xiaodong*: Are Chinese Intellectual Property Laws Consistent with the TRIPS Agreement? In: *Paul Torremans, Hailing Shan, Johan Erauw* (szerk.): *Intellectual Property and TRIPS Compliance in China – Chinese and European Perspectives*. Edward Elgar, Cheltenham, 2007, p. 20–24; *Tang*: i. m. (2), p. 73–78.